

δυνατότητα, τήν ὁποίαν τὰ πειραματικά δεδομένα θὰ κληθοῦν νὰ ἐπαληθεύσουν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ ὑπόθεσις δέν εἶναι ἐπιστημονική γνῶσις, ἀλλά μία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον φιλοσοφική προϋπόθεσις διὰ τήν γνῶσιν. Ἄφ' ἧς στιγμῆς ὁμως ὁ ἐπιστήμων παύσῃ νὰ φιλοσοφῇ, διὰ νὰ παρατηρήσῃ μέ πειραματικήν αὐστηρότητα τὰ προκύπτοντα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ὑποθέσεως, ἐδηγεῖται πρὸς τήν γνῶσιν. Ἴδου διατί τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ὁ ἀντίπαλος τοῦ μυστικισμοῦ καὶ διατί ὁ φιλόσοφος καὶ ὅταν ἀκόμη δέν τοῦ προσήφθη ὁ χαρακτήρ τοῦ μυστικοῦ, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἀπέφυγε, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐπεζήτησεν μίαν ἐσωτάτην ἐπικοινωνίαν πρὸς τήν ἀλήθειαν, τὸν ἀνατείνοντα λόγον τοῦ κατ' ἐξοχήν.

Ἄν λοιπὸν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα «τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας»¹, θὰ ἤμποροῦσε νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι, καθ' ὃν λόγον διακρίνεται ἡ γνῶσις ἐκ τῆς ἀληθείας, διαφέρει ἡ φυσική ἐπιστήμη ἐκ τῆς φιλοσοφίας. Γνῶσις καὶ ἀλήθεια ἀποτελοῦν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἐν διπλοῦν «οὐ ἕνεκα». Διὰ τοῦ πρώτου γεφυροῦται ἡ ἀπόστασις μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ φύσεως, τὸ δεύτερον συνιστᾷ τὸν τρόπον δημιουργίας τοῦ λόγου ὡς αὐτοσυνειδήσεως τῆς ἐλευθερίας. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι μία γεφύρωσις, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια μία παρουσία. Ἡ γνῶσις ἀναφέρεται πρὸς ἐν ἕτερον, εἶναι γνῶσις τινός. Κατ' ἀντίθεσιν ὁμως πρὸς τὴν γνῶσιν, ἡ ἀλήθεια εἶναι αὐθυπόστατος. Δέν παρουσιάζεται ὡς ἀλήθεια ἐνὸς ἑτέρου, ἀλλ' ὡς τὸ ἀληθές καθ' αὐτό. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ γνῶσις θέτει κατὰ κάποιον τρόπον ὄρια εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Τῆς ἀποδεικνύει, τί δέν εἶναι, τί τὴν περιβάλλει καὶ δι' αὐτὸ τὴν ἀπομονώνει ἐκ τοῦ κόσμου. Ἡ γνῶσις ἐπιτελεῖ πρωτίστως τὴν μόνωσιν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὴν γεφύρωσιν. Ἡ ἀλήθεια ἀντιθέτως ὑποδεικνύει εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τί εἶναι ἐν σχέσει πρὸς ὅ,τι ὀφείλει καὶ ἔχει τὴν λογικὴν δύναμιν νὰ εἶναι, γεφυρώνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μεταφυσικὸν διάστημα μεταξὺ δεδομέ-

(1) Ἀριστοτέλους, Τῶν μετὰ τὰ φυσικά Α 10, 993 β 19/20.

νου και απαιτουμένου λόγου και κατά τούτο συνδέει τόν λόγον πρὸς τόν ἑαυτόν του, ἀποτελοῦσα αὐτόν τούτον τόν σύνδεσμον.

Τοιοιουτρόπως, ἐνῶ ἡ γνῶσις ἐξηγεῖ τὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἡ ἀλήθεια οἰκοδομεῖ τὴν ἐλευθερίαν· ἐνῶ, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν γνῶσιν, ἡ ἐλευθερία κατακτᾷ τὸ περιβάλλον, βλέπουσα δὲ τῆς ἀληθείας συναρπάζεται ὑπὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν· ἐνῶ διὰ τῆς γνώσεως συλλαμβάνεται ὅ,τι ἤδη ὑπάρχει, διὰ τῆς ἀληθείας εἰσάγεται τὸ νέον ἐντὸς τοῦ χρόνου, ἐν νέον ἀνεπανάληπτον, ἀλλ' ὑπερβατόν, ἐπίτευγμα και συγχρόνως πηγὴ ἐλευθερίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «ἀποκαλυπτικόν» χαρακτήρα τῆς γνώσεως, ἡ ἀλήθεια εἶναι «κοσμογονική». Ἐὰν ἡ γνῶσις εἶναι μία ἔμφυτος κλίσις, μετὰ τῆς ὁποίας ἀνερχόμεθα εἰς τὸν χρόνον, ἡ ἀλήθεια εἶναι μία μεταφυσική κ λ ἦ σ ι ς, ἐπιστεγάζουσα ἐκτάκτους στιγμὰς ἀφοσιώσεως τοῦ λόγου εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν.

Φιλοσοφικὴ ἀλήθεια ὡς περισυλλογὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὅ,τι ἡμπορεῖ νὰ γνωσθῆ, διατηρεῖ διὰ τὸν ἑαυτόν του, εἴτε γινώσκεται εἴτε ἀγνοεῖται, ἕνα ὑπὸ τῆς γνώσεως μεταβαλλόμενον, ἀλλ' ὅμως ἀνεξάρτητον ἐκείνης, ὡς πνευματικοῦ γεγονότος, *modus essendi*. Ὅ,τι ὅμως ἰσχύει ὡς ἀλήθεια, εἶναι ἐν αἴτημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡμπορῶ νὰ προσφερθῶ και διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς μου νὰ προσφέρω ἕνα τῆς ὑπερβατικῆς μου δυνάμειως ἀνάλογον μεταφυσικὸν τρόπον παρουσιάσεως.

Δι' αὐτόν τὸν λόγον ἡ γνῶσις και ὅταν ἀκόμη ἔχη κεφαλαιώδη σημασίαν, παρατείνει τὸν ὑπάρχοντα πνευματικὸν βίον, εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον μὲ συνδέει πρὸς ἕν ἀντικείμενον, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον τελικῶς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν χρησιμότητά του, εἶναι διὰ τὴν προσωπικὴν μου ζωὴν μία πληροφορία χωρὶς σημασίαν. Ὅσον ὅμως προχωροῦμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν, τόσο τὸ αἴτημα τοῦ οὐσιώδους ἀπόντος κερδίζει εἰς εὐκρίνειαν. Διὰ τούτο, ὅσοι ἐπιτελοῦν τὰ αποφασιστικώτερα φιλοσοφικὰ θέματα, εἶναι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους συγκλονίζει περισσότερο τῶν ἄλλων τὸ ἔλλειπον και συγχρόνως τὸ ἀπαραίτητον. Ὅ,τι συγκινεῖ ἐσώτατα τὸν

φιλοσοφούντα, παρουσιάζεται ενώπιόν του διά τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀπαρατηρήτου ρωγμῆς μεταξύ δεδομένης καὶ αἰτουμένης ἀληθείας. Ὁ φιλόσοφος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀπουσίαν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἄλλους φαινομενικῶς ὑποστηρίζει καὶ διὰ τοῦτο ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιχειρήσῃ μίαν ἐσωτερικὴν μεταστροφήν, μίαν ὑπεύθυνον θεμελίωσιν ἐπὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν.

Ἡ θεμελίωσις αὕτη ἔχει, ὅπου πρέπει νὰ ἐπιχειρηθῇ, μίαν συγκεκριμένην θάσιν. Ἐάν εἰς τὴν θάσιν αὕτην ἀποδίδωμεν τὸ ὄνομα «ἀλήθεια», πρόκειται περὶ μιᾶς δυνατότητος, ἡ ὁποία θὰ παρέμενεν ἀνεκπλήρωτος προϋπόθεσις ἐνὸς πνευματικοῦ ἔργου, ἐάν μοῦ προσεφέρετο ἔξωθεν, χωρὶς νὰ εἶμαι ὤρμιος νὰ τὴν μετατρέψω εἰς θεωρητικὴν πράξιν ἢ ὅταν φοβοῦμαι νὰ ἀναλάβω τὴν εὐθύνην τῆς ἐκπληρώσεώς της ἐγκαταλείπων, ὅ,τι ἐκ συνηθείας μὲ περιβάλλει, μὲ συγκαλύπτει καὶ μὲ καθησυχάζει. Ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀνακοίνωσις δὲν ἔχει ἐπομένως τὸ νόημα μιᾶς πληροφορίας. Ἐντὶ νὰ πλουτίσῃ τὰς γνώσεις μας, ἡ ἀλήθεια πηγάζει ἔσωθεν ὡς ὑπερβατικὴ προοπτικὴ. Ἐντὶ νὰ μᾶς συνδέσῃ πρὸς ἐν ἀντικείμενον, μᾶς ἐλευθερώνει ἐξ ἐνὸς δεσμοῦ. Ἐντὶ νὰ μᾶς δείξῃ, τί δὲν εἶμεθα, μᾶς ὑποδεικνύει, τί θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ εἶμεθα, πῶς ἡ πνευματικὴ μας παρουσία θὰ ἀποκτήσῃ τὸ πραγματικὸν τῆς νόημα, ὅ,τι αὐτὴν τὴν στιγμὴν στερεῖται, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως θὰ κερδήσῃ ἐσωτερικὴν ἄρθρωσιν.

Μεταξὺ τῶν προτάσεων: «ὁ δακτύλιος τοῦ Κρόνου ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς νέφους μετεωριτῶν» καὶ τῆς προτάσεως: «Σήμερον εἶναι ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων μου» ὑπάρχει μία οὐσιώδης διαφορά. Καὶ αἱ δύο μὲ πληροφοροῦν περὶ ἐνὸς γεγονότος, μόνον ὁμῶς ἢ μία ἐκ τῶν δύο μὲ ἐνδιαφέρει ὡς πρόσωπον. Ἡ ἀνακοίνωσις περὶ τῆς συστάσεως τοῦ δακτυλίου τοῦ Κρόνου μὲ κατατοπίζει καὶ κατὰ τοῦτο διευρύνει τὴν ἀστρονομικὴν μου κατάρτισιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὁμῶς ὀλίγον ἐπηρεάζονται τὰ προβλήματα τῆς θέσεώς μου ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ὅτι ὁμῶς σήμερον θὰ πρέπει νὰ ἐορτάσω τὴν εἴσοδόν μου εἰς τὸν κόσμον, εἶναι μία ἀνακοίνωσις, ἡ ὁποία ἔρχεται ἐκ τοῦ βάθους τοῦ προσωπικοῦ.

μου είναι. Μὲ κάνει νὰ ἀναλογισθῶ, ὅτι ὑπάρχω, ὅτι κατὰ περιέργον τρόπον δὲν εἶμαι ὅ,τιδήποτε, ἀλλ' ἄνθρωπος, ὅτι εὐρίσκομαι ἐντὸς ἐνὸς τόσο γνηστοῦ, ἀλλὰ τόσο ὀλίγον αὐτονοήτου περιβάλλοντος, ὅτι ἔχω σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, ὅτι παίζω ἕνα ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἐντὸς ὀλίγου θὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν καὶ ὅτι πρέπει νὰ προετοιμασθῶ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτήν, νὰ φανῶ ἄξιός τῆς περιστάσεως καὶ ἴσως, πέρα ὅσων μὲ περιμένουν, νὰ σκεφθῶ ὅτι ἐπήδησα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἔτους εἰς τὸ ἄλλο, ἀπεμακρύνθην ἐκ τῆς γεννήσεως, αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου, τὸ ὅποιον εὐκόλως λησμονοῦμεν, διὰ νὰ προσεγγίσω τὸ τελικὸν μυστήριον, τὸν θάνατον, τὸν ὅποιον κανεὶς πλέον δὲν ἐνθυμεῖται. Ἐνῶ ἡ γνῶσις μὲ ὠδήγησε μακρὰν τοῦ ἑαυτοῦ μου, κατὰ τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα εἰς τὸ βάθος τοῦ σύμπαντος, ἡ ἀλήθεια μὲ συμμαζεύει, μὲ ἀναγκάζει νὰ συγκεντρωθῶ, νὰ ἐρωτήσω, τί εἶμαι, νὰ μάθω, τί ὀφείλω, νὰ πληροφορηθῶ ἐν νόημα, τοῦ ὁποίου ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶμαι ὁ φορεὺς καὶ ὁ ὑπόλογος.

Τὸ ἀπ-άνθρωπον ἔργον τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἱστορικὴ του σημασία διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην συντελεῖται λοιπὸν μία ἀποξένωσις τοῦ ἀνθρώπου, μία ἀπαλλοτριώσις τοῦ οὐσιώδους, εἰς τὴν φιλοσοφίαν μία ἐπιστροφή εἰς τὸν ἄνθρωπον, μία ἐμβάθυνσις εἰς τὸ οὐσιῶδες. Ἡ ἐπιστήμη κορυφώνει τὸν ἀπ-άνθρωπον χαρακτῆρα τῆς γνώσεως, αὐτὴν τὴν τάσιν, ἡ ὅποια φέρει τὸν ἄνθρωπον συνεχῶς ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του εἰς ὅ,τι τὸν περιβάλλει, χ ἄ ρ ι ν τοῦ περιβάλλοντος. Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐξέλιξιν τῆς ἡ φυσικὴ ὑπεγράμμισε τὴν λέξιν «χάριν» τῆς προηγηθείσης προτάσεως. Δηλαδή δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ὁ σκοπός, ὁ ὅποιος τὴν ἐμπνέει, εἶναι τὸ ἐκ τῆς γνώσεως ὑλικὸν κέρδος, ὅτι ἐξυπηρετεῖ ὠφελιμιστικὰς βλέψεις, ἀλλ' ἐνόμισεν ὅτι τὴν ἐνδιαφέρει τὸ ἀντικείμενον καθ' αὐτό. Μᾶς ἔδωσεν εἰς πολλὰ σημεῖα νὰ καταλάβωμεν, ὅτι τελικῶς ἡ φιλοδοξία τῆς εἶναι νὰ λησμονήσωμεν τὸν ἄνθρωπον, αὐτὴν «τὴν τροχοπέδην τῆς προόδου: νὰ ἐξαλείψωμεν εἰ δυνατόν πλήρως

αὐτὴν τὴν πηγὴν τῆς πλάνης, τὸν ἄνθρωπον»¹. Ἰδεῶδες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἦτο καὶ εἶναι γὰρ διαλύση τὸν ἄνθρωπον ἐν- τὸς — ἀφ' οὗ εἶναι ἀδύνατον πρὸ — τοῦ ἀντικειμένου. Μόνον ὅ,τι ἠμπορεῖ γὰρ ἀποκτήσῃ ἀντικειμενικὴν μορφήν, ἔχει ἐπιστη- μονικὴν σημασίαν. «Φυσικὴ ἀλήθεια» ἦτο μέχρι πρὸ τινος ὅ,τι ἐδέσμευε τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον δὲν ἠνείχετο τὴν συμ- μετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου: ὅ,τι ἔμενον ἐν ἰσχυρῇ ἀνεξαρτητῶς τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰς λέξεις «ἀντικειμενικός», «συμμετοχὴ» καὶ «ἀνεξαρτη- τῶς» ἐννοεῖ σήμερον ἡ φυσικὴ κατὰ διάφορον τρόπον, τοῦτο δ- μως δὲν μεταβάλλει καθόλου τὴν τάσιν τῆς ἐρεύνης γὰρ ὁδηγῆ τὸν ἄνθρωπον εἰς περιοχὰς ὡς πρὸς τὴν ἰδικὴν του μοῖραν ἀδια- φόρους. Κατὰ περίεργον ἐν τούτοις τρόπον, αἱ περιοχαί, εἰς τὰς ὁποίας ὠδηγήθη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πρόσφατον ἐξέλιξιν τῆς φυσικῆς, ἀποκτοῦν ὁσημέραι μίαν ἀπαράβλεπτον διὰ τὴν ἱστορι- κὴν του θέσιν καὶ ἐξέλιξιν σπουδαιότητα. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ πρᾶγμα φαίνεται, ὅτι διδάσκει τὸ ἀντίθετον τῶν ὄσων ὑπε- τυπώθησαν ἀνωτέρω, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἔργον τῆς φυσικῆς μᾶς ἐν- διαφέρει ἀμέσως. Πράγματι, τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς φυσι- κῆς, ἐὰν ἀναλογισθῆ κανεὶς τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῆς τε- χνικῆς καὶ τὴν πολιτικὴν ρύθμισιν τῶν ἐπιτεύξεων τοῦ φυσι- κοῦ ἐργαστηρίου, κατέστη προϋπόθεσις πρῶτον τῆς διαδιώσεως τῆς ἀνθρωπότητος καὶ δεύτερον τῆς ἐπιδιώσεώς της καθόλου.

Ἐὰν ἐν τούτοις παρατηρήσωμεν ἐγγύτερον, θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἐν ἀποτέλεσμα, διὰ τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον δὲν κολακεύον- ται πάντοτε οἱ φυσικοί, ἀλλὰ δημοσίᾳ νίπτουν τὰς χεῖρας των. Ἡ δήλωσις τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1957 εἰς *Göttingen* τῆς Γερ-μανίας τῶν δεκαοκτῶ γερμανῶν φυσικῶν τιμηθέντων διὰ βρα-βείου *Nobel*, εἰς τὴν ὁποίαν διεκηρύσσετο ἡ σταθερά των ἀπό-φασις γὰρ μὴ συμμετάσχουν εἰς τὴν κατασκευὴν ἀτομικῶν ὄπλων

(1) *Jacques Ellul*, *La technique ou l' enjeu du siècle*, Paris 1954, p. 124.

καὶ τὰ συνεχῆ ὑπομνήματα καὶ αἱ παραινήσεις τῶν διαφόρων ἐλευθέρων εἰσέτι ἰθυγόντων εἰς τὰ ζητήματα τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διατρέχει ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῶν πειραματικῶν ἀτομικῶν ἐκρήξεων, ἀρκοῦν, διὰ νὰ δείξουν, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε τὸ φυσικὸν ἔργον διὰ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἄσχετον τοῦ καθ' αὐτὸ ἔργου τῆς ἐπιστήμης.

Ἐν μεγαλεπίβολον, ἀλλὰ πάντοτε ἐτοιμόρροπον εὐρωπαϊκὸν οἰκοδόμημα. Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἀπεγύμνωσε μίαν πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐπιμελῶς ἀποκρυπτομένη κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν μόλις σήμερον γίνεται ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς φυσικῆς μετὰ πραγματικὴν ἀνησυχίαν ἀντιληπτῆ. «Ἡ αἰσιοδοξία, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἱκανοποιεῖ τὴν βαθέως ριζωμένην ἀνάγκην πρὸς γνῶσιν, ἠμπορεῖ μόνον εἰς καλὰ ἀποτελέσματα νὰ ὀδηγήσῃ, φαίνεται ὅτι διαψεύδεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἡ δυνατότης ἀντιθέτως νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἐπιστήμην, ἐπειδὴ ὀδηγεῖ ἐπίσης καὶ εἰς κακὰ ἀποτελέσματα, μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει ἴσους λόγους ὑποστηρίξεως». Χωρὶς περιττολογίαν καὶ ἐπιφυλάξεις οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Weizsäcker¹ ἀποκαλύπτουν, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἐν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον, παρὰ τὴν ἐπιβλητικότητά του, στερεῖται θεμελίων καὶ ἐπομένως παραμένει πάντοτε ἐτοιμόρροπον. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπέκτησε μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, κυρίως διὰ τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἰατρικῆς ἀπηχέσεως τοῦ ἔργου τῆς, μίαν τόσο μεγάλην ὠφελιμιστικὴν σημασίαν, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴν ἐφάνη, ὅτι εἶχε καλύψει τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τὴν ὑπαρξίν της δὲν ὑφίσταται καμμία ἀπολύτως ἀνάγκη, πλὴν τῆς δυνατότητος νὰ τὴν ἐκμεταλλευώμεθα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν μας.

Κάλλιστα ἡ ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς πραγματικότητος θὰ ἠμποροῦσε νὰ τραπῆ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν ἢ νὰ περιορισθῆ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς θεωρίας, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀκόμη καὶ νὰ μὴ ἀναπτυχθῆ, ὅπως δὲν ἀνεπτύχθη εἰς μακραίωνα πολιτι-

(1) Physik der Gegenwart, Göttingen 1958², S. 7.

σμούς, παραδείγματος χάριν εἰς τὴν Κίναν ἢ τὸ Ἰσλάμ. Ὅτι ἡ Εὐρώπη εἶδε τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ὡς πνευματικὴν τῆς ἔκφρασιν *par excellence*, δὲν εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει λογικὴ ἀναγκαιότης, πολὺ περισσότερον ὁμοίως δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀπαραίτητον ἱστορικὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως αἱ ἔννοιαι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας δὲν ἐγκλείουν ἀπαραιτήτως τὴν ἔννοιαν τῆς φυσικῆς ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν τῆς σημασίαν, θὰ ἦτο λογικῶς καὶ ἱστορικῶς δυνατὸν καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, μετὰ μίαν ἀποφασιστικὴν κρίσιν, νὰ πάρῃ ἄλλην τροπὴν καὶ νὰ ζητήσῃ ἐντελῶς ἄλλους τῶν σήμερον ἐν τιμῇ τρόπους ἔκφράσεως.

Ἐπέμβασις τοῦ ζώου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἢ ἀποφασιστικὴ προτίμησις τοῦ *vivere non est necesse*. Ἐὰν ὁμοίως ὁ ἄνθρωπος ἴμμορῃ νὰ ἀναπτυχθῇ πολιτιστικῶς καὶ ἱστορικῶς, χωρὶς νὰ γίνῃ κατ' ἀνάγκην φυσικὸς ἐπιστήμων, εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ πολιτισμὸν καὶ ἱστορίαν, χωρὶς νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα διὰ τὸν ἑαυτὸν του; Μήπως ἐκ τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ βλαστάνει καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἱστορία; Μήπως ὁ ἄνθρωπος κατακτᾷ τὸν ἀνθρωπισμὸν του, ἐπειδὴ ὡς ἄνθρωπος προβληματίζεται; Μήπως τὸ ἐρώτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ ὀρόσημον, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ζῆ ὁ προϊστορικὸς καὶ ὁ «ἄγριος» ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος δηλαδή ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῆ «κατὰ φύσιν» εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν καὶ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ζῶα τοῦ περιβάλλοντός του, ὡς μία βιολογικὴ παραλλαγή τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου; Μήπως ὁ ἄνθρωπος ἐξανθρωπίζεται, ἀφ' ἧς στιγμῆς φιλοσοφεῖ, ἐφ' ὅσον δηλαδή ἐρωτᾷ διὰ τὴν παρουσίαν του ἐντὸς τῆς κοινότητος καὶ τῆς φύσεως, ὅταν θέλῃ νὰ μάθῃ, τί τὸν διακρίνει ἐκ τῶν ἄλλων ὄντων, ἐὰν ἔχῃ ἰδιαιτέραν ἀποστολήν, πόθεν κατάγεται, πῶς σχετίζεται πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατός του, διατί ὑπάρχει καὶ ποῦ κατευθύνεται, πότε εἶναι καὶ πότε δὲν εἶναι ὅ,τι ὀφείλει νὰ εἶναι ὡς ἄνθρωπος;

Ἱστορικοὶ πολιτισμοὶ χωρὶς φυσικὴν, ὅσον καὶ ἐὰν διεμόρφωσαν κύκλους ἐρωτημάτων περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνομοίων πρὸς

ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προεβλήθησαν ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, εἶναι στοιχειωδῶς φιλοσοφικοὶ πολιτισμοί. Ἐὰν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς βιολογικοῦ εἴδους ἢ μόνον ὡς ἐπιστήμονος ἐπιβάλλεται ὡς πρῶτος ὅρος τὸ «*primum vivere*», διὰ τὴν μετάβασιν τοῦ ἐκ τοῦ ἀπλοῦ ὀργανικοῦ εἴδους ἢ ἐκ τῆς μεθοδικῆς του φυσικῆς ἐρεύνης πρὸς τὸν ἀ ν θ ρ ω π ο ν *philosophare necesse est*. Δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν ὅτι εἶναι καὶ θέλουν νὰ εἶναι ἄνθρωποι, οἱ ὅροι τοῦ *primum vivere, deinde philosophare* ἀντιστρέφονται. Ὄταν καὶ ὅπου ὁ πρῶτος ὅρος ἐσκέπασε τὸν δεύτερον, οἱ πολιτισμοὶ ἐγνώρισαν μίαν ἐσωτερικὴν κάμψιν. Ὄπου καὶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν φιλοσοφίαν, δηλαδὴ παραδέχεται ὡς μόνον πρόβλημά του τὸ *vivere*, ἐπιστρέφει ἐξαναγκαζόμενος ἢ διότι μόνος του τὸ ἐπεδίωξεν, εἰς τὴν τάξιν τῶν ζώων. Δι' ὅσους θέλουν νὰ ζήσουν ὡς ἄνθρωποι *philosophare necesse est ; vivere non est necesse*.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ τῆς φιλοσοφίας συνιστᾷ τὸν πυρῆνα τοῦ ἀνθρωπίνου εἶναι, τὸν ὁποῖον συμβολίζει τὸ ὄνομα «ἐλευθερία». Ὅσοι ἀνιχνεύουν τὸν ἄνθρωπον, συνειδητοποιοῦν τὴν ἐλευθερίαν ὅσοι γνωρίζουν, ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι, εὐρίσκονται ἐνώπιον αἰτημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλουν τὴν ἀφοσίωσιν. Πρὸ αἰτημάτων εὐρίσκεται ἐπίσης καὶ ὁ βιολογικὸς κόσμος. Τὰ αἰτήματα ὁμοῦς αὐτὰ ἀξιοῦν τὴν ἀ φ ο μ ο ί ω σ ι ν τοῦ ἑτέρου· τὸ ζῶον πεινᾷ, ὅταν πρέπει νὰ μεταβάλλῃ τὸ φυτὸν ἢ τὸ ἄλλο ζῶον εἰς αἷμα καὶ δύναμιν. Τὰ αἰτήματα τῆς ἐλευθερίας ἐκφράζουν ὁμοῦς τρόπους ἀ φ ο σ ι ώ σ ε ω ς. Ὡς ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος ἀπαιτεῖ, ὅταν θέλῃ νὰ δοθῇ, νὰ ὑπερβάλλῃ τὰ κατὰ συνθήκην, νὰ εὕρῃ ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἀφομοιώσῃ, νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ εἰς τὴν γυμνήν, χωρὶς λόγον ἢ εἰς τὴν ἀνάγκην ἐκτεθειμένην ὑπαρξίν του, ἀλλὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ αὐθυπερβαθῇ καὶ νὰ γίνῃ ὅ,τι πάσῃ θυσίᾳ πρέπει νὰ εἶναι. Ἄν ἡ φιλοσοφία φωτίζῃ τὸν δρόμον τῆς ἐξανθρωπίσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸν χειραγωγεῖ πρὸς ὅ,τι τὸν ὑπερβάλλει καὶ τὸν χαρίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν, εἶναι διὰ τοῦτο ἡ ἀνάγκη, τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀπαρνηθῇ, χωρὶς νὰ ἀπεκδυθῇ τὴν φύσιν του, χωρὶς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ζῶ-

ώδη κατάστασίν του, γὰ ἐνδιαφέρεται μόνον δι' ὅ,τι συμβαίνει γύρω του, γὰ μαθαίνει, τί τὸν περιβάλλει, πῶς ἤμπορεῖ γὰ ἐπικρατήσῃ τῶν ὑποδεεστέρων του ἢ γὰ ἀμυνθῆ ἐναντίον ὄσων τὸν ὑποπτεύονται, γὰ ἐξαντλήσῃ ὄλην του τὴν δύναμιν, διὰ γὰ ἐξακριβώσῃ σχέσεις καὶ γὰ ἐξεύρῃ τρόπους ἀγῶνος διὰ τὴν μάχην, γὰ ζῆ τὴν ζωὴν τῆς παγουργίας καὶ τῆς ἀγωνίας μεταξὺ θύματος καὶ δημίου.

Εὐθύνεται ἡ φυσικὴ ἐνώπιον ὄσων τὴν κατηγοροῦν ἐπὶ προδοσίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ; Νὰ λοιπὸν διατῆ, ἐὰν ὁ σύγχρονος κόσμος ἰδίως εἰς τὴν πολιτικὴν του ἔκφρασιν ἐπῆρε καὶ συνεχίζῃ τὴν ἀνωτέρω τροπὴν, δυσκόλως ἤμπορεῖ γὰ ἀποκρουσθῆ ἢ ἐντύπωσης, ὅτι ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν προϊστορίαν, εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ταυτίζονται πρὸς ὅ,τι τοὺς περιβάλλει καὶ ἀντὶ ἐσωτερικοῦ χώρου, ἔχουν ἀνεπτυγμένην μίαν ἐνστικτώδη προσοχὴν, ἢ ὁποία μόνη της κατευθύνεται πρὸς ὅ,τι κάνει ἐντύπωσιν, πρὸς ὅ,τι κινεῖται ἢ κρύπτεται, ἐπιβουλεύεται ἢ δελεάζει, ἀναφέρεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς εἰς τὸ *vivere*, τὴν μόνην ἀσχολίαν, τὸν μόνον φόβον καὶ τὸ μόνον ὄνειρον ἀπὸ κοινοῦ ζήτου καὶ πρωτογόνου.

Διὰ τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων δὲν θὰ ἦτο δίκαιον γὰ ἀποδοθοῦν αἱ εὐθῦναι μόνον εἰς τὴν φυσικὴν, θὰ ἦτο ὁμως ἀδίκον, ἐὰν ἡ φυσικὴ ἐθεωρεῖτο ἀμέτοχος τῶν ὄσων σήμερον πράττονται καὶ σχεδιάζονται. Ἡ ἀλήθειά της, καίτοι πάντοτε ὡς μία πειραματικῶς ἐλέγξιμος πρότασις ἀναφέρεται εἰς ἓν μειονωμένον πρᾶγμα, ἀπέκτησε μίαν ὑπερεπιστημονικὴν αἴγλην, μίαν ἀπᾶδουσαν εἰς τὴν μεθοδικὴν της αὐστηρότητα μεταφυσικὴν χροιάν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν μὲ ἀνυπόκριτον ὑπερηφάνειαν ἔχαμε τὰς περισσοτέρας ἰδίως κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐπισήμους ἐμφανίσεις της. Τελικῶς ὁμως εἰς τὸν ἀγῶνα της γὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀπέτυχε μὲ τόσον ἐκκωφαντικὸν πάταγον, ὥστε γὰ δογοῦνται ἀκόμη τὰ ἀκουστικὰ τύμπανα ὄσων τὴν εἶχον χαιρετήσῃ ὡς ἐμβατήριον παγκοσμίου ἑορτῆς. Ὅχι μόνον δὲν ἔλυσε τὰ μεγά-

λύτερα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι μόνον δὲν τὸν ἀπήλλα-
ξεν ἐκ τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τῶν φόβων του, ἀλλ' ἡ γνῶσις
αὐτὴ τὸν ἔφερε πρὸ ἀποριῶν, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε προηγουμένως
εἶχον θέσει ἐν ἀμφιβόλῳ, ὅπως συμβαίνει σήμερον, τὴν ὑπαρξίν
του. Ἐντὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, τὸν πληροφορεῖ
περὶ τῆς συστάσεως τῶν θραυσμάτων τῆς ὕλης. Δὲν τοῦ προσφέ-
ρει ὁμως καὶ τὴν γνῶσιν αὐτὴν, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος δὲν διαθέτει
τὴν ἀπαραίτητον προπαιδείαν, διὰ νὰ τὴν κατανοήσῃ, ἀλλὰ τοῦ
ἐπιβάλλει μίαν ἀτεγκτον ὁρατὴν μορφήν τῆς γνώσεως αὐτῆς,
ἀναθέτει δηλαδὴ εἰς τὴν τεχνικὴν νὰ τὸν χειραγωγῇ ἐντὸς ἐνὸς
κράτους, τὸ ὁποῖον προσπορίζει τὰ πάντα, πλὴν τῶν ἀπαντή-
σεων εἰς τὰ διατυπούμενα καὶ τὰ διατυπώσιμα ἐρωτήματα τῶν
ἀγομένων.

Ἐγκαταλείπεται λοιπὸν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐν μέσῳ τῶν
πληθυνομένων πραγμάτων καὶ τῶν καταπιεζομένων ἐρωτημάτων
του, νὰ ὑψώσῃ εἰς τὴν θέσιν τῶν πίστεων καὶ τῶν δεισιδαιμο-
νιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοτε ἐφαίνετο ὅτι ἤντλει τὴν δύναμιν νὰ
ὑπερνικᾷ τοὺς φόβους του, εἰδωλα ἐρωτιδέων, δημαγωγῶν, ἀγυρ-
τῶν καὶ κομιμάτων, τροφῶν καὶ ὄχι καταλυτῶν τῆς ἀβεβαιότη-
τος, τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς ἀγωνίας του. Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νέων
προλήψεων καὶ κινδύνων ἀκούονται φωναὶ ἐπικαίρων προφητῶν:
< Κάτω ἡ γνῶσις! Πίσω εἰς τὴν ἀθρότητα καὶ τὴν σοφίαν τῶν
ἐνοστίκτων! Φάγωμεν, πῖωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν! Ἡ
ἐπιστήμη μᾶς μεταβάλλει εἰς μηχανήματα, ἐγκαταλείφατέ την!
Ζήτω ἡ *docta ignorantia* τῶν πιστῶν τῆς ζωῆς! >

Πότε καὶ διατὶ ἡ γνῶσις «προσθέτει ἄλγημα». Ὅσοι ἐκ-
τοξεύουν τὰ νέα αὐτὰ συνθήματα, δὲν ἔπαυσαν νὰ πιστεύουν εἰς
τὴν γνῶσιν, ὅμοιοι πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ὑπερνική-
σουν τὴν τεχνικὴν ἐπὶ τῇ βάσει τεχνικῶν μεθόδων («Κυτᾶτε
καθημερινῶς ἐπὶ δέκα λεπτὰ ἕνα λουλούδι!»). Ἐντὶ τῆς γνώ-
σεως, νέοι ἐπαίοντες προτείνουν τὴν ἄγνοιαν: < Ὅσοι ἀγνοοῦν,
εἶναι ἀθῶοι καὶ εὐτυχεῖς, ὅπως ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ· ὅσοι γνωρί-
ζουν, καταδικάζονται εἰς θάνατον· αὐτὸς εἶναι ὁ θεῖος νόμος >

Μοίρα τῆς νέας αὐτῆς γνώσεως εἶναι ἡ ἑξομοίωσις πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἐξοστρακίσῃ· κατὰ τὸ παράδειγμά της ἐκπροσωπεῖ δηλαδή καὶ ἡ < γιγνώσκουσα ἀγνοία > τὴν ἀλήθειαν.

Μεταφυσικῶς ἐννοουμένη, ἡ μεθοδικὴ γνῶσις εἶχε θεωρηθῆ ὡς αὐτοσκοπὸς καὶ συγχρόνως ὡς λυτρωτικὸν φῶς δι' ὄσους ἔζων εἰς τὸ σκότος τῶν προλήψεων καὶ τῆς ἀμαθίας. Τοῦτο συνέθη, διότι ἡ φυσικὴ ἐνόμισεν, ὅτι εἶχεν ὑποκαταστήσει τὴν φιλοσοφίαν. Ἄλλ' ἡ γνῶσις ἀπεδείχθη, ὅτι εἶναι μ ἔ σ ο ν δι' ὄσους δὲν ζητοῦν ἐξ ἐκείνης τὴν λύτρωσιν, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ τὰ πράγματα. Ὅσοι γιγνώσκουν, συνδέονται πρὸς ὅ,τι τοὺς εἶναι ξένον· ὅσοι θεωροῦν τὸν σύνδεσμον αὐτὸν ὡς σκοπὸν τῆς ἐλευθερίας, τὴν καταστρέφουν.

Εἴτε τὴν θέλομεν, εἴτε μᾶς καταθλίβει, ἡ γνῶσις μᾶς συκρατεῖ, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἐλπίδα νὰ μᾶς ἀφήσῃ. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ζοῦν ὑπὸ τὸ ἄλγος τῆς δεσμεύσεως αὐτῆς, βλέπουν ὡς σωτηρίαν τὴν καταστροφὴν τῆς γνώσεως. < Καλύτερον νὰ μὴ γνωρίζωμεν, ἐὰν θέλωμεν τὴν εὐτυχίαν >. Ὅταν ἡ γνῶσις γίνεται θεωρητικὸς σκοπὸς, ὅταν ἐξ ἐκείνης ἐξαρτᾶται ἡ πνευματικὴ μας παρουσία, ὅταν μᾶς καθορίζῃ, τί πρέπει νὰ εἴμεθα, ἡ γνῶσις «προσθέτει ἄλγῆμα». Τὸ ἄλγος αὐτὸ εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς ἐλευθερίας, ἡ κατακράτησις τοῦ ἀνθρώπου ζῶντος ἐντὸς ἐνὸς διανοητικοῦ τάφου, ἡ ἀπαγόρευσις νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν αὐθυπέρβασιν. Ὅσοι ζοῦν ἐκ τῆς γνώσεως, δὲν ἠμποροῦν νὰ αὐθυπερβαθοῦν. Μένουν δέσμιοι τοῦ γενικῶς ἰσχύοντος, αἰχμάλωτοι δι' ἐνὸς δεσμοῦ, ὃ ὁποῖος τυχαίως, ἐκ συνηθείας ἢ διὰ τῆς βίας προσδιορίζει τὴν προσωπικὴν μας ζωὴν, τὴν κατεύθυνσιν τῶν σκέψεων, τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰ αἰτήματά μας.

Ὅταν ἡ ἀλήθεια ἀναλαμβάνῃ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν γνῶσιν. Κατὰ ταῦτα, ὅταν ἡ φιλοσοφία μᾶς παρουσιάσῃ πνευματικὰς συνταγὰς καὶ ὀρίζῃ τὸν τρόπον τῆς χρήσεώς των ἢ ὅταν νομίζῃ ὅτι πρέπει νὰ καταστρέψῃ τὴν γνῶσιν, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ ὡς ἀλήθειαν τὴν ἀγνοίαν, ἐξευτελίζεται. Φιλοσοφία εἶναι

δμως ἡ λατρεία τῆς ἐλευθερίας, ὁ χῶρος ἐντὸς τοῦ ὁποίου οἱ ἐρχόμενοι ἐπιχειροῦν νὰ συνδεθοῦν πρὸς ὃ,τι τοὺς ὑπερβάλλει. Ἐνφ οἱ γιννώσκοντες συνδέονται πρὸς ὃ,τι τοὺς δεσμεύει, οἱ φιλοσοφοῦντες συνδέονται πρὸς ὃ,τι τοὺς ἐλευθερώνει, ὃ,τι τοὺς ὠθεῖ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν στάσιν, ἀφοῦ ἡ ἀκίνησις ἀποξενώνη τὸν λόγον ἐκ τῆς πραγματικῆς του φύσεως, ὥστε ἡ ἀκίνητος ἀλήθεια καὶ ἡ γνῶσις νὰ εἶναι δίδυμοι ἀδελφαί, ἡ μία νὰ ἀντιπροσωπεύη τὴν ἄλλην καὶ αἱ δύο νὰ κρατοῦν τὸν ἄνθρωπον μακρὰν τοῦ κατ' ἐξοχὴν, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐνσαρκώσῃ τὸ νόημα τοῦ αὐθυπερβαλλόμενος.

Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν ὁμοιάζει πρὸς τὴν γνῶσιν, ὅταν μὲ ἀναγκάζη νὰ ἀρκεσθῶ εἰς ὃ,τι μοῦ κατανέμει. Εἶναι, ὡς ἐὰν ἡ προσφορὰ παριστᾷ τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπηρετήσω, τὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ γίνω μέσον χάριν ἐνὸς πράγματος, τὸ ὁποῖον μένει ἀκίνητον, χωρὶς οὔτε νὰ μεγαλώνῃ, οὔτε νὰ κερδίζῃ εἰς βάθος, ἀλλ' ἔχει σταθεράς διαστάσεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ πρέπει νὰ χωρέσω καὶ νὰ κλεισθῶ ἐκὼν ἢ ἄκων. Ἀλλ' ἡ γιννώσκομένη καὶ ὄχι ἐλευθεροῦσα αὐτὴ ἀλήθεια παραγνωρίζει τὴν πραγματικὴν μου φύσιν. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν θέλει ὡς ὑπηρετὴν της. Προβάλλει ὡς μία πνευματικὴ σχέσις, ἡ ὁποία θέλει νὰ ὑποδυθῇ τὸν ρόλον τῆς γνώσεως, νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὸν ἄνθρωπον, νὰ τοῦ δείξῃ, πῶς ἠμπορεῖ νὰ κενωθῇ, τί πρέπει νὰ κάνῃ διὰ νὰ ξεχάσῃ, τί ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἐὰν δμως ἡ γνῶσις ἀναφέρεται εἰς τὰ πράγματα καὶ ἡ ἀλήθεια ἔχῃ ὡς σκοπὸν τὸν ἄνθρωπον, ἡ μὲν γνῶσις ἔχει ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον συγκατατίθεται νὰ εἶναι μέσον, ἡ δὲ ἀλήθεια φιλοσοφικὸν νόημα, ἐφ' ὅσον ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Τί συντελεῖται διὰ τῆς ἀληθείας εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ὡς κεντρικὴ ἐννοια τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ γνῶσις ἔχει γενικὴν δι' ὅλους σημασίαν. Ἐντὸς της οἱ ἄνθρωποι εἰσχωροῦν ὑπὸ κοινὸν προσωπεῖον· ὅλοι ἔχουν τὰ ἴδια δίκαια καὶ τὰς ἰδίας ὑποχρεώσεις. Ἡ γνῶσις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀνώγυμον, ἐξαγο-

ράζει δηλαδή τὸ κῦρος τῆς, καθ' ὃν λόγον ὁ ἄνθρωπος χάνει ἐντὸς τῆς τὴν προσωπικότητά του. Ὡς κεντρικὴ ἔγνοια τῆς φιλοσοφίας, ἡ ἀλήθεια ἔχει σημασίαν δι' ἐκείνους, τοὺς ὁποίους δ-δηγεῖ εἰς αὐθυπέρβασιν. Ἐντὸς τῆς οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὸ θάρρος καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δείξουν τὸ πρόσωπόν των. Ἡ ἀλήθεια καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀνεπανάληπτον, ἰσχύει δηλαδή καθ' ὃν λόγον ὁ ἄνθρωπος κερδίζει ἐντὸς τῆς τὴν προσωπικότητά του.

Ἡ γνῶσις ἀντικαθιστᾷ ἄρα τὴν εὐθύνην τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς ὑποταγῆς, ἡ ἀλήθεια ἐμβαθύνει τὴν εὐθύνην τοῦ προσώπου διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως. Ὅτι ἐκπροσωπεῖ ἐπομένως τὴν γνῶσιν, ἐπιβάλλει τὴν ὑποταγὴν, ἀλλὰ διατηρεῖ ἐν νόημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅταν διὰ τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς ἰκανοποιῇ τὰς ἀνάγκας του. Ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἐπιβάλλει τὴν αὐθυπέρβασιν, ἔχει κατὰ τοῦτο ἀνθρώπινον νόημα, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως ἐκτείνει ἐντὸς τοῦ ἀθρώπου μίαν ὑπεύθυνον καὶ μόνον εἰς ἐκείνον ἀνήκουσαν πνευματικὴν διάστασιν.

Δι' αὐτό, ὅσοι φιλοσοφοῦν, θεμελιώνουν τὸν ἑαυτόν των ἐπὶ τῆς ἰδικῆς των εὐθύνης, σκέπτονται διότι θέλουν νὰ δικαιωθοῦν ὡς σκεπτόμενοι, ἡ φιλοσοφία δηλαδή δὲν ἐξυπηρετεῖ διαφόρους ἀνάγκας, ἀλλ' εἶναι τὸ αἶτημα ἐκ τοῦ ὁποίου ἀγαπύσσεται ὁ λόγος. Ὁ λόγος καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ λόγου νὰ φιλοσοφῇ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Τὸ αἶτημα τῆς ἐλευθερίας νὰ συνυφαίνη ἐντὸς τῆς τὸ εἶναι πρὸς τὸ προσωπικόν τῆς νόημα, εἶναι ἡ φύσις τῆς φιλοσοφίας. Ἴδου λοιπὸν διὰ ποῖον λόγον «δι' οὐδεμίαν αὐτὴν (φιλοσοφίαν) ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπός φαμεν ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ δι' ἄλλου ὧν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὐτὴ αὐτῆς ἔνεκεν»¹. Δὲν συνίσταται ἄρα εἰς τὴν προσφορὰν πρακτικῶν λύσεων διὰ τὰς ἀμηχανίας τοῦ καθημερινοῦ βίου ὁ σκοπὸς τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' εἰς τὴν διαρκῆ ἀνάτασιν ἐνὸς «ἄματ' ἀτειρέα» διατηροῦντος πνεύματος πρὸ τοῦ διελαύνοντος τὸν

(1) Ἀριστοτέλους, Τῶν μετὰ τὰ φυσικά Α 982 β, 24—28.